

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕСТРАХУВАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Розглянуто наукові проблеми формування теорії перестрашування. Охарактеризовано діалектику як вихідну методологічну основу пізнання перестрашувальних відносин. Висвітлено закони та принципи діалектичної логіки та мислення у сфері перестрашування. Запропоновано науковий інструментарій для дослідження перестрашувальних процесів.

Theoretical-methodological tool for research of reinsurance processes

The scientific problems of reinsurance theory forming are considered. Dialectics as initial methodological basis of cognition of reinsurance relations is described. Laws and principles of dialectical logic and thought are reflected in the field of reinsurance. A scientific tool is offered for research of reinsurance processes.

Панівною тенденцією сучасності є розвиток ринкових відносин, які трансформують макроекономічні зв'язки у національній та міжнародній економіці, фінансово-економічне, інформаційне та правове середовище функціонування суб'єктів господарювання, засади державного регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві. Як зазначає професор Л. Алексеєнко, “ринкові перетворення сучасної епохи представляють якісно нову систему економічних відносин” [1, 5], стрижневою основою яких є гармонізація відносин власності, глобалізація світової економіки та розвиток інтеграційних зв'язків.

Ринковий механізм розвивається за законами жорсткої конкуренції, а тому не забезпечує жодних гарантій безперебійного суспільного виробництва, підтримання соціальної стабільності та убезпечення усіх сфер життєдіяльності людства. “Ринкова економіка, маючи надзвичайно потужний потенціал розвитку, характеризується мінливістю, непередбачуваністю та ризиковістю” [2, 15]. Одним із вагомих фінансових інструментів регулювання економічних відносин в умовах ризику і невизначеності функціонування страхового ринку виступає перестрашування. Як своєрідний механізм підтримки економічної рівноваги в суспільстві, перестрашування забезпечує стійкі гарантії додаткового захисту економічних

інтересів учасників страхових процесів та набуває стратегічного значення у контексті макроекономічної стабілізації національної економіки. Водночас “перестраховання робить можливим міжнародний перерозподіл страхового фонду навіть в умовах жорсткого державного валютного регулювання й обмеження доступу на національний страховий ринок іноземного капіталу” [19, 18]. Об’єктивна необхідність перестраховального захисту в ринкових умовах сприяє формуванню ринку перестраховання, що має свої специфічні ознаки, які визначають його економічну природу, та проблеми, що потребують детального дослідження і вирішення.

Становлення та розвиток ринку перестраховання в Україні супроводжується низкою проблем трансформаційного періоду, організаційно-методологічного, нормативно-правового, інформаційного та кадрового характеру. Відсутня стратегія його економічного розвитку як вагомій складовій страхової інфраструктури України.

Дослідження проблем теоретико-методологічних засад становлення і функціонування перестраховального ринку, вихідних домінантів побудови теорії перестраховання знайшло відображення у працях таких зарубіжних і вітчизняних науковців, як В. Базилевич, О. Гаманкова, М. Мних, І. Постнікова, К. Пфайффер, С. Осадець, А. Філонюк, А. Зальотов та ін. Проте, проблематиці ринку перестраховання науковий потенціал вітчизняної фінансової думки не приділяє достатньої уваги. Не сформований до кінця категоріально-понятійний апарат, зокрема відсутнє тлумачення поняття ринку перестраховання, визначення його економічної природи та інституційної структури, перестраховальної послуги як структурного елементу перестраховальних відносин, не сформульовано цілісне розуміння процесу перестраховання в системі економічних відносин. Відсутність ґрунтовних розробок в сфері перестраховання призводить до поглиблення проблем теоретико-методологічного і методичного характеру, що безпосередньо відображаються у практичній діяльності перестраховиків та негативно впливають на сучасний стан вітчизняного ринку перестраховання. Наявність зазначених проблем

та необхідність їх вирішення значно підвищує актуальність наукових досліджень питань формування теорії перестраховування.

Проблемні наукові тенденції у перестраховальній сфері, що підтверджуються відсутністю комплексного системного дослідження концептуальних засад перестраховальної діяльності, зумовлені багатьма причинами.

По-перше, це відсутність єдиного, загальноприйнятого наукового підходу до формування теорії перестраховування. Багаторічний розвиток страхової індустрії супроводжується теоретичним узагальненням усіх наукових доробок з питань страхування і перестраховування, що у свою чергу зумовлює існування різних концепцій і точок зору, які ускладнюються з урахуванням визначальних тенденцій розвитку ринкового господарства. Як зазначає професор М. Мних, “різноманітність концептуальних підходів, критичні зауваження іноземних експертів свідчать, що проблема вимагає поглибленого вивчення, апробації та впровадження альтернативних варіантів. Більшість кращих вітчизняних авторів торкаються аспектів стосовно самої проблеми без достатнього обґрунтування механізмів її реалізації” [9, 6-7].

По-друге, недостатність в Україні фундаментальних теоретичних досліджень у сфері страхування та практично їх відсутність стосовно перестраховування, що пов’язано із незначним періодом функціонування ринку перестраховування як невід’ємного та взаємозалежного із страховим ринком. Теорія перестраховування знаходиться на етапі становлення і суттєвих перетворень, безпосередньо пов’язаних з переходом від державної монополії до ринкових відносин, та переживає період активних змін, які зумовлені трансформацією світової економічної системи і національними особливостями, що впливають на сучасні інтеграційні зв’язки та процеси глобалізації. Досліджуючи проблеми вітчизняної страхової науки в сучасних умовах, професор О.О. Гаманкова наголошує, що “необхідні нові ґрунтовні економічні дослідження, оскільки навіть найдосконаліша економічна теорія з часом вимагає переосмислення, оскільки наукова думка визріває на підґрунті реального економічного життя” [4, 29-30].

По-третє, розвиток концептуальних основ перестраховання потребує детального філософського осмислення його наукових положень, а саме системне висвітлення економічної сутності і змісту, характеристики функцій, форм і методів. Разом з цим, не сформовано єдиний теоретико-методологічний інструментарій для проведення дослідження в цій сфері економічних відносин. Як зазначає російський науковець І.Ю. Постнікова, “перестраховання відноситься до галузі економіки, яка глибоко не досліджена з позиції методології, в цьому полягає і не вирішення багатьох питань, пов’язаних з її організацією, визначенням місця і ролі у системі економічних відносин, зовнішньоекономічної діяльності, специфікою створення збалансованої моделі глобального управління ризиком в світовій економіці шляхом використання перестраховального захисту” [13, 39].

Розв’язання зазначених вище наукових проблем базується на концептуальних засадах теорії страхування, науковою парадигмою якої є результати ґрунтовних та багатовекторних теоретичних досліджень. Розглядаючи теорію перестраховання як складову страхової науки, що охоплює усі світові досягнення страхової індустрії, доцільно зазначити наукові проблеми теорії страхування. Так, при дослідженні страхової проблематики професор О.О. Гаманкова зазначає, що “сучасна ж вітчизняна теорія страхування являє собою своєрідний симбіоз уявлень радянської наукової думки і західних наукових концепцій переважно прикладного характеру” [5, 10], а відтак слабо кореспондується із страховими процесами в умовах ринкових перетворень та не відповідає реаліям сьогодення. Разом з цим, державна монополія на страхову діяльність практично виключила необхідність проведення перестраховальних операцій, а тому в радянській страховій науці питання теоретичних основ перестраховання висвітлювалися фрагментарно, досить часто у складі іноземного страхування. Вивчаючи роль і місце перестраховання в страхових відносинах, радянський учений-економіст Л.І. Рейтман наголошує, “воно широко застосовується в капіталістичному страхуванні, а також у діяльності Індержстраху” [6, 36].

Певні наукові напрацювання у сфері перестраховання з’явилися у фаховій літературі лише в останнє двадцятиліття. При цьому більшість з них мають

онтологічне спрямування та висвітлюють кількісні характеристики перестраховальних операцій, а тому “розглядають категорії не як інструменти і сходинки процесу пізнання явищ і процесів, властивих страхуванню як сфері діяльності, як явищу, а як самі явища” [2, 35]. Превалювання прикладних розробок, недостатнє опрацювання питань перестраховання з наукової точки зору є, на нашу думку, основним чинником суперечності наукових тверджень стосовно сутності перестраховання та його місця у системі економічних відносин в цілому та страхових відносин зокрема, ідентифікації перестраховального напрямку страхової науки, неефективного функціонування вітчизняних ринків страхування і перестраховання. При цьому особливе значення у дослідженні набуває гносеологічний аспект теорії перестраховання, який передбачає якісно новий рівень пізнання наукових основ явищ і процесів у сфері перестраховальних відносин, їхні перетворення та закономірності.

Синтезувати усі цінності в цілісній страховій науці та впровадити їх у розробку теорії перестраховання можна лише на основі творчого застосування діалектичного методу дослідження, а отже вмілого використання методології наукового пізнання. Для обґрунтування методології досліджень у перестрахованні в першу чергу необхідно визначити предмет і метод теорії перестраховання, оскільки “методологія як наука про метод, основні структурні елементи є похідною від наукового визначення предмета” [10, 5]. Предмет та метод перестраховання формують науковий інструментарій дослідження теоретичних основ перестраховання, призначений для визначення взаємозв’язку і взаємообумовленості окремих перестраховальних явищ, окреслення тенденцій та перспектив розвитку перестраховальних відносин у суспільстві. Зупинимось детальніше на цих питаннях.

Розвиток теорії перестраховання характеризується дією законів діалектики, що є формами конкретизації загальнонаукових і філософських принципів і формують навколо себе певні категорії діалектики. Категорії в процесі пізнання взаємопов’язані і знаходяться в складній взаємодії. Зв’язок категорій настільки багатоаспектний і різноманітний, що в кожній науці, в тому числі і науці про перестраховання, у предметі чи явищі можна виявити всі філософські категорії,

зокрема такі, як зміст і форма, сутність і явище тощо. Методологічне значення філософських категорій у перестрахованні полягає у тому, що вони пронизують увесь процес наукового мислення, характеризують загальні властивості і суперечливі процеси в сфері перестраховання. Водночас методологія дослідження у перестрахованні не обмежується лише застосування загальнонаукових та філософських принципів, законів діалектики і філософських категорій, які визначають загальний напрям та перспективи такого дослідження. Ці елементи діалектичного методу повинні бути конкретизовані через призму предмета теорії перестраховання та об'єднані у цілісну систему з методами вчення про перестраховання, які узагальнюють методи багатьох наук.

Теорія перестраховання враховує широкий діапазон знань, нагромаджених шляхом взаємопроникнення і взаємодії багатьох наук, зокрема таких, як економіка, фінанси, страхування, право, математика, інформатика, статистика. Усі науки виступають синтезуючими ланками в загальній системі наукового пошуку і втілюють безліч специфічних, різноманітних понять і категорій, які характерні для цих наук. Страхова теорія виступає у даному контексті методологічним фундаментом вчення про перестраховання, що передбачає наявність загального підходу до дослідження перестраховальних процесів, єдине філософське підґрунтя. А відтак, теоретико-методологічний інструментарій пізнання страхових явищ і процесів формує систему законів і понять у перестрахованні, які є основними елементами діалектичного методу дослідження.

Таким чином теоретичний рівень наукового пізнання перестраховальних відносин містить дві складові: фундаментальні теорії з питань страхування, які охоплюють найбільш загальні ідеальні об'єкти, та теорії перестраховання, що описують конкретну сферу реальності на базі страхових теорій. Зокрема, наука про страхування ґрунтується на використанні теорій різних наук, серед яких теорія корисності; альтернативних затрат; ризиків; попиту і пропозиції; суспільного вибору; імовірності; математичної статистики тощо. Разом з цим наукові досягнення у сфері страхування обумовили формування фундаментальних страхових теорій:

теорії відшкодування збитків; податку як страхової премії; платежу і “несення ризику”; страхового захисту; страхового фонду.

Діалектичний метод пізнання як методологічна основа дослідження проблем перестраховання, виступає, з одного боку, безпосереднім засобом побудови концепцій, теорій шляхом формування певного комплексу принципів у формі понять чи ідей, а з іншого – опосередкованим засобом, через методи страхової науки. Тобто дослідження перестраховальних відносин базується на діалектиці як універсальному філософському методі наукового пізнання, який водночас передбачає використання конкретного дослідницького інструментарію, призначеного для досліджень у сфері страхування. Такий науковий інструментарій включає арсенал методів економічних досліджень: аналізу і синтезу; індукції та дедукції; узагальнення; абстрагування; історичний метод, метод аналогій; системний, структурно-функціональний, інституціональний методи; економіко-статистичні методи тощо.

Методи наукового пізнання, якими оперує теорія страхування, є придатними для максимально можливого осмислення сутності перестраховання, глибинного розуміння його призначення як інструменту макроекономічної стабілізації та соціально-економічного розвитку суспільства. При цьому доцільно наголосити, що теоретичне відтворення сутності перестраховання є досить “складним та відповідальним творчим процесом, оскільки лише на основі пізнання глибинних основ явища або процесу можна виявити чинники, що впливають на нього, дослідити причинно-наслідкові зв’язки та використовувати здобуті знання у практичній діяльності” [16, 19]. Страхова наука не може дати відповіді на усі питання, які породжені практикою. Однак, будучи вагомим надійним компасом у світі страхування, вона пояснює і прогнозує наукові явища, постійно підтверджуючи або заперечуючи їх практичною діяльністю. “Практика при цьому є, з одного боку, вихідним матеріалом дослідження, а з іншого – критерієм пізнання істини, оцінкою достовірності знань, інструментом перевірки правдивості теоретичних положень” [8, 16].

Вивчення і систематизація наукової думки в перестрахованні вимагає ретельного дослідження і ґрунтовних знань в цій сфері як на етапі, що передуює ринковим відносинам, так і в сучасних умовах. Як стверджує професор В. Опарін, “... ми рухаємося до ринкової економіки, то й за основу теоретичних досліджень слід брати досягнення сучасної світової економічної думки. Однак, ...було б помилковим і безглуздим відмовлятися абсолютно від усіх її положень. Адже у будь-якій теорії, навіть у тій, що зазнала історичного краху, завжди є раціональні ідеї та зерна істини” [11, 4]. Теоретичні основи перестраховання доцільно розглядати у процесі його історичного розвитку, тобто із врахуванням змін реалій сучасності, генезису перестраховання, виявлення тенденцій поступального його розвитку у масштабі національної економіки та світового господарства, в умовах трансформаційних перетворень та розвитку ринкової економіки, поглиблення інтеграційних зв'язків та процесів глобалізації. Професор О.О. Гаманкова наголошує, що “тільки на основі еволюції історично обумовлених економічних відносин, що складають внутрішній зміст категорії страхування, уможлиблюється правильне розуміння цієї категорії та науково обґрунтовані висновки щодо сутності страхування як економічного явища” [5, 12]. А отже, вивчення історичного минулого, розгляд передумов виникнення предмету теорії перестраховання дає можливість визначити напрям, характер і тенденції її розвитку, обґрунтувати довгострокові процеси розвитку перестраховальних відносин. Тільки історичний досвід, що здатний пов'язати минуле, сучасне і майбутнє, дає змогу систематизувати наукову думку та простежити за розвитком тих соціально-економічних відносин, що формують внутрішній зміст поняття “перестраховання”.

Історичний метод базується на теоретичних уявленнях про сутність закону і прогрес, заперечення і суперечності, взаємовідносини якості і кількості, співвідношення загального і окремого, форми і змісту – на основних елементах, що характеризують розвиток. При цьому розвиток розглядається як саморозвиток, що пояснює перехід явища з одного якісного стану в інший, якому притаманні закономірні, спрямовані, незворотні зміни, та який здійснюється на підґрунті виявлення і розв'язання суперечностей, тобто з позиції діалектичного методу

наукового пізнання. Виявляючи суперечності історичного процесу в сфері перестраховання, діалектика характеризує кожний етап і ступінь розвитку теорії перестраховання та показує її історично швидкоминучий характер.

Діалектика як метод наукового пізнання пояснює сутність перестраховання як економічного явища і поняття у сукупності страхових відносин в історичному розвитку. Перестраховання поступово зароджуються у системі страхових відносин та набуває сучасного ступеня зрілості серед розмаїття інших економічних відносин в суспільстві. Історія перестраховання тісно переплітається із страховим процесами. Взаємообумовленість страхових і перестраховальних відносин базується на давній історичній традиції формування інтересів страховиків і перестраховальників. У різних джерелах детально описаний перший історичний досвід організації перестраховальних відносин між купцями, які вели активну морську торгівлю, та факти укладання перших договорів перестраховання морських ризиків за часів середньовіччя у Італії і Іспанії [3, 228-229; 7, 183-185; 14, 14-18; 15, 428; 17, 117]. Морське перестраховання як історично найдавніший вид перестраховальних угод носило випадковий характер і практикувалося за наявності особливо великих ризиків, містило окремі елементи сучасного перестраховання та було правовим фундаментом для формування інших договорів перестраховання. В докапіталістичних суспільно-історичних формаціях перестраховання, як і страхування, “застосовувалося безсистемно і виступало, переважно, або у формі взаємодопомоги, або у формі окремих комерційних угод, слугуючи захистом від наслідків випадкових небезпек” [5, 16].

Історія розвитку перестраховання в докапіталістичний період носить зародковий і водночас суперечливий характер. Впродовж даного історичного періоду існували прості форми страхових відносин, серед яких домінуючу позицію займали самострахування та взаємне страхування. Разом з цим зародилося співстрахування, яке було нескладною операцією та історично виникло раніше за перестраховання, проте не набуло значного поширення. Складність та недосконалість практичного застосування співстрахування призвело до появи нової, більш ефективної форми страхового захисту – перестраховання. Історичні свідчення

ранніх етапів розвитку перестраховальних відносин засвідчують об'єктивний характер виникнення перестраховання та дозволяють простежити передумови його зародження і еволюцію від стародавніх часів до сучасного періоду.

На початкових стадіях еволюції перестраховання неможливо чітко виокремити у системі страхових відносин як вид діяльності та галузь знань. Страхові та перестраховальні відносини є взаємодоповнюючими і взаємопов'язаними між собою, а тому мають спільні історичні передумови виникнення, тотожну економічну природу та одне й те ж соціально-економічне призначення у суспільстві. Саме єдина економічна природа страхування і перестраховання дає підстави розглядати перестраховальні відносини як вид страхових відносин.

Особливе значення у становленні перестраховання і його розвитку як економічного явища і галузі знань належить страховій та актуарній наукам. В XVII столітті розроблено новий науковий підхід до розрахунку розміру необхідного резерву в страхуванні життя на базі статистичних даних і теорії ймовірності. Широкого застосування набувають запропоновані Е.Галлеєм і Ж.Лагранжом таблиці смертності. З'являються наукові праці, у котрих описуються принципи перестраховальної практики, серед яких монографії Потье "Страхование" і Еміргона "Договор страхования" (1800р.).

Суттєві перетворення у перестрахованні відбулися наприкінці XVII століття в період його активного формування і розвитку на етапі становлення капіталізму в Західній Європі. Страхування набуває комерційного характеру, поступово перетворюється на потужний соціально-економічний інститут, сприяє формуванню відповідної теорії з власним предметом вивчення. Разом з цим відбувається процес переходу від співстрахування до перестраховання за різними видами класичних ризиків.

Друга половина XIX-початок XX століття ознаменувалися бурхливим розвитком товарно-грошових відносин, інтенсивним зростанням промисловості, початком індустріалізації, появою фінансово-кредитних систем, що призвело до поглиблення проблем страхового захисту від старих ризиків та появи низки нових

ризиків трансформаційного періоду. Відміна кріпосного права і проведення нових економічних реформ в сфері земельних відносин, вражаюче поширення приватної власності та виникнення акціонерних товариств, приріст капіталу і масштабів ризику дали поштовх до розвитку комерційного страхування, зумовили об'єктивну потребу у перестраховальному захисті та поширене застосування перестраховальних операцій.

На початку ХХ століття страхування і перестраховання були інтегровані у фінансово-кредитну сферу, при цьому страхові відносини набули постійного характеру та оформилися в самостійний фінансовий інститут й окрему галузь економіки. Суттєві зміни відбулися у страхуванні і перестрахованні в радянський період. Зміна форми власності та панування державної монополії у страховій справі, відсутність конкуренції, планова економіка не давали можливості для розвитку комерційної природи страхування, зникала необхідність у перестрахованні. А відтак була відсутня стратегія розвитку страхових і перестраховальних відносин, спрямована на захист страхувальників і страховиків та отримання прибутку для беззбиткового проведення основної діяльності. У цей період “країна була ізольована від світової системи фінансово-економічних відносин, втратила історичні традиції, досвід попередніх поколінь, наукові школи, кадри, міжнародні зв'язки, і перестраховання було відкинуто у своєму розвитку на багато десятків років назад, а його роль в радянській економіці була другорядною, як прийнято було говорити, носила остаточний характер” [13, 76-77]. Відродження вітчизняного страхування і перестраховання відбулося в умовах розвитку ринкової економіки, коли почав інтенсивно розвиватися страховий ринок. Особливого поширення набуло перестраховання, як об'єктивна потреба у захисті самого страхового ринку, середовище функціонування якого характеризувалося підвищеним ступенем ризику і невизначеності.

В умовах розвитку капіталістичної економіки в Західній Європі підвищувалися роль і значення страхової справи. ХІХ-ХХ століття знаменувалися появою нового наукового напрямку – науки про страхування. Однак у цей період перестраховання як галузь знань ще не виокремлювалася, оскільки відсутнім було

наукове підґрунтя для розвитку перестраховальних відносин та недостатнім був розвиток страхової науки, котрі б сформували методологічний фундамент для дослідження перестраховання як економічного явища та визначили можливості опрацювання такого напрямку знань. Досліджуючи період виникнення страхової науки, професор О.О. Гаманкова зазначає, що “перетворення розрізнених емпіричних знань у певну систему, яка знаменує собою народження нової науки, відбувається поступово, а об’єктивним підґрунтям формування теорії страхування має бути лише всебічний розвиток самого страхування як економічного явища...” [5, 20].

Отже, розвиток перестраховання як економічного явища в системі страхових відносин, здійснювалося паралельно становленню та розвитку товарно-грошових відносин і еволюції форм власності. Періоди активізації цих процесів відповідають періодам економічних перетворень, що супроводжувалися змінами відносин власності в національному господарстві. Економічні відносини, трансформуючись в сучасних умовах господарювання, породжують нові економічні явища і категорії та видозмінюють існуючі і, як зазначає професор С.І. Юрій, “...чим повніше і глибше суспільство визнає і використовує економічні категорії, тим вагоміший соціально-економічний ефект дає їх застосування” [18, 5]. Таким чином принцип історизму та розвитку у діалектиці допомагає розглядати перестраховання як економічне явище під впливом часу, дослідити основні етапи еволюції перестраховальних відносин, передбачити якісні зміни і ступінь зрілості цих відносин, визначити джерела та рушійні сили їх розвитку.

Діалектика є універсальною теорією про розвиток і метод пізнання світу та охоплює усю дійсність, починаючи з логічних категорій, здійснюючи далі перехід до природи і духу і закінчуючи діалектикою історичного процесу. В діалектиці фігурують категорії, що містять у собі як буття, так і пізнання. Діалектичне пізнання на відмінну від метафізичного методу мислення враховує динамічний характер реальних життєвих процесів і розглядає якісні зміни у явищах об’єктивного світу, визнає взаємозв’язок і взаємообумовленість явищ і процесів, передбачає спрямованість розвитку у часі. “Оволодіння діалектичним мисленням означає

розгляд дійсності у всій її багатогранності, у постійному русі, суперечливості, боротьбі нового із застарілим” [12, 488]. Разом з цим мислення людини і об’єктивний світ підкорені одним і тим самим законам, а тому вони не можуть суперечити одне одному у своїх результатах. Однак це не засвідчує тотожність такої єдності, оскільки зв’язки і розвиток об’єктивної реальності існують поза свідомістю людини. Відповідно діалектичний метод дослідження охоплює закони і принципи діалектичної логіки та мислення, вивчає усю сукупність категорій у їх гносеологічній і логічній функціях, досліджує переходи на більш високі рівні організації, при чому відображаються діалектичні суперечності у об’єкті пізнання, при взаємодії об’єкта і суб’єкта, а також у самому процесі пізнання. Для перестрашування характерні діалектичні суперечності, котрі виникають із самої природи страхових відносин та виступають внутрішньою рушійною силою і джерелом розвитку перестрашувальних відносин. Тому доцільно дослідити перестрашування як суперечливу єдність протилежностей, зумовлену особливостями дії закону єдності та боротьби протилежностей.

Глибинну сутність перестрашування необхідно розглядати як єдність та боротьбу суперечливих сторін перестрашувальних відносин, внаслідок чого відбувається розвиток цих відносин, тобто процес виникнення суперечностей, їх вирішення та одночасне виникнення нових. Суперечності у сфері перестрашування виникають одразу, як тільки перетинаються протилежні інтереси основних суб’єктів перестрашувальних відносин – перестраховиків і перестрахувальників. Єдність цих протилежностей, як взаємопов’язаних сторін перестрашувальних процесів, є умовою функціонування перестрашувальних відносин у цілісності.

Єдність взаємовідносин перестрахувальників і перестраховиків підтверджується укладеною між ними перестрашувальною угодою, що засвідчує узгодженість їх інтересів та досягнутий компроміс щодо існуючих між ними суперечностей. Разом з цим суперечності між носіями перестрашувальних відносин проявляються у тому, що кожен з них на перше місце передусім ставить свої особисті інтереси, які пов’язані з отриманням власних доходів і збігаються у тому, що і для перестраховика, і для перестрахувальника вигідніше, щоб страхова подія не

нестала. Для перестраховика це означає зібрані премії, не відшкодовані перестраховувальникам, а отже формування доходів від перестраховальної діяльності, для перестраховувальника – безперервність страхового процесу, нарощування страхового потенціалу та здійснення беззбиткової страхової діяльності. Тобто перестраховальні відносини мають яскраво виражений суперечливий характер, так як кожен суб'єкт прагне задовольнити лише свої власні інтереси. Тому однією з найважливіших проблем вчення про перестраховування є проблема формування дієвого механізму узгодженості і збалансування інтересів усіх учасників перестраховального процесу.

Діалектичний взаємозв'язок та суперечності у перестраховуванні дають можливість глибоко пізнати теоретичні і практичні засади перестраховальної діяльності, досягнути єдності теорії і практики, розкрити рушійні сили еволюції перестраховальних відносин та визначити спрямованість і майбутні тенденції їх розвитку, охарактеризувати появу нових сутнісних і якісних ознак, забезпечити ефективне застосування перестраховування у гарантуванні стабільного соціально-економічного розвитку суспільства та задоволенні економічних інтересів усіх учасників страхових процесів.

Одним з основних законів діалектики є закон взаємного переходу кількісних змін у якісні, який встановлює взаємозалежність кількісних та якісних характеристик у процесі розвитку явищ і процесів у сфері перестраховування, їх міру та розкриває зміст процесу розвитку перестраховування на новому, більш якісному економічному рівні. Професор С.В. Мочерний зазначає, що “кількісні зміни на певному етапі переходять в якісні, а їх нова якість, своєю чергою, визначає характер, напрям, можливості й темпи протікання кількісних змін, формує кількісно нову силу розвитку” [10, 159].

Якість і кількість, як сторони діалектичної суперечності перестраховальних процесів характеризують їх сутнісні сторони. Діалектичний характер взаємодії якості і кількості виражається у їх єдності, а “сутнісна єдність кількісного і якісного” або “якісно виражена кількість” фіксується за Гегелем у понятті “міри”. Міра як філософська категорія є певним інтервалом кількісних характеристик

перестраховальних процесів, у межах якого може існувати належна їм якість. В межах міри зміна кількості не призводить до якісних змін. Тобто якість виявляє стійкість, кількість – змінність, які складають нерозривну суперечливу єдність, що зумовлює наявність мінливого у стійкому і стійкого в мінливому. Порушення міри призводить до зміни якісних характеристик перестраховання, що супроводжуються докорінними перетвореннями у цій сфері і переходом її у інший якісний стан. Перехід від старої якості до нової відбувається поступово у формі якісного “стрибка”. Форми якісних змін визначаються сукупністю умов розвитку явищ і процесів в перестрахованні, характером внутрішніх суперечностей у межах однієї якості, сутності, змісту.

Згідно закону переходу кількісних змін на якісні, еволюція перестраховання здійснювалася шляхом поступового розширення кількісних параметрів і елементів та стрибкоподібного переходу їх на якісно нові зміни, від одного якісного стану перестраховання до іншого. Перехід від державної монополії в Україні до сучасних ринкових умов розвитку супроводжувався бурхливим розвитком страхування та відродженням перестраховання, появою великої кількості страхових компаній, що займаються перестраховальною діяльністю. Такі кількісні зміни зумовили суттєві якісні перетворення у страховому секторі, відбувся якісний стрибок – зародження страхового ринку. Водночас перестраховання набуває нової якості, пов’язаної із зростанням його ролі і значення у забезпеченні додаткових гарантій захисту економічних інтересів усіх суб’єктів страхового ринку. Подальші зміни кількісних характеристик перестраховальних процесів, зумовлені зростанням кількості професійних перестраховиків, безпосередньою діяльністю яких є надання перестраховальних послуг, призвели до нових якісних змін – зародження ринку перестраховання. Процес переходу кількісних змін у якісні є поступовим, безперервним процесом, який дає змогу охарактеризувати кількісні зміни на ринку перестраховання, передбачити його якісні трансформації, пізнати глибинну сутність перестраховальних відносин, з’ясувати тенденції їх розвитку. Водночас, із врахуванням динаміки взаємодії усіх складових компонент, що забезпечують як кількісну, так і якісну характеристику середовища функціонування ринку

перестраховання, можна сформувати економіко-правові передумови для ефективного розвитку перестраховання в Україні.

Особливе місце серед законів діалектики займає закон заперечення заперечення, який характеризує напрям розвитку перестраховання, починаючи з умов виникнення та становлення, його поступального розвитку, функціонування й переходу перестраховальних відносин з простих форм у досконаліші, більш розвинені форми. Так, перехід від найпростіших форм перестраховального захисту, за якої договір перестраховання укладався між його учасниками у вигляді комерційної угоди на принципах взаємності, до більш прогресивних його форм, для яких притаманні чіткий розподіл відповідальності, поява різних методів передачі ризиків та багатьох форм і видів договорів, означає заперечення старих форм перестраховальних відносин з боку нових. У подальшому, із розвитком ринкової економіки зароджується ринок перестраховання, виникають нові економічні явища та процеси на ньому, котрі заперечують попередні. Однак, заперечення попереднього етапу розвитку перестраховальних відносин не означає повного знищення змісту старого, так як закон заперечення заперечення передбачає зв'язок, наступність у розвитку.

Закон заперечення заперечення синтезує найважливіші ознаки попередніх законів діалектики, охоплює єдність поступальності і спадковості, появу нового та відносної повторюваності на якісно новій основі старого. На думку Гегеля, нове поняття є багатшим за змістом, оскільки збагатилося його запереченням або суперечністю, а тому виступає як єдність цього нового поняття та його суперечність. Категорія заперечення як необхідна форма поступальної діяльності сприяє переосмисленню минулого та розуміння майбутнього, забезпечує практичне втілення усього цінного за попередні періоди розвитку перестраховання у сучасну реальність та визначення стратегії ринку перестраховання.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що наукова парадигма теорії перестраховання формується поетапно відповідно до розвитку страхових відносин, розширення форм господарської діяльності, появи нових видів ризиків трансформаційного періоду, змін у системі управління економічними процесами.

Використання діалектичного методу пізнання як вихідної методологічної основи дослідження допомагає осмислити глибинну сутність перестраховальних відносин, визначити закономірності їх історичного розвитку, окреслити майбутні перспективи та сформулювати предмет теорії перестраховування. Водночас діалектика у сфері перестраховування передбачає застосування наукового інструментарію, призначеного для досліджень перестраховальних процесів. При цьому методи страхової науки стають вагомим інструментом пізнання у контексті формування дієвої системи перестраховування як невід'ємної складової ринкової економіки, орієнтиром перетворень її організаційно-економічних відносин. Вивчення і аналіз теоретико-методологічних засад перестраховального захисту з урахуванням ретроспективних позицій і сучасних тенденцій вітчизняного та зарубіжного досвіду дає змогу оцінити внесок учених у вирішення проблем функціонування ринку перестраховування та визначити основи формування теорії перестраховування, узагальнити концептуальні підходи і виважено викласти власне бачення категоріально-понятійного апарату у цій царині, розробити не тільки грамотну стратегію вітчизняного перестраховування в країні, але й забезпечити соціально-економічну безпеку в суспільстві.

Література

1. Алексеєнко Л.М. Ринок фінансового капіталу: становлення, проблеми перспективи розвитку: моногр. / Л.М. Алексеєнко Л.М. – К.: Вид. буд-к «Максимум»; Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 424 с.
2. Базилевич В.Д. Страхування: підруч. / В.Д. Базилевич. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
3. Воблый К.Г. Основы экономии страхования: репринтное издание 1915р. / К.Г. Воблый. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 238 с.
4. Гаманкова О.О. Сутність категорії страхування / О.О. Гаманкова // Фінанси, облік і аудит: Зб.наук. праць; відп. ред. А.М. Мороз. – К.: КНЕУ, 2003. – Вип. 1. – С.29-30.
5. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: моногр. / О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с.
6. Государственное страхование в СССР: уч. пособ. / [под ред. Л.И. Рейтмана]. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 336 с.
7. Історія страхування: Підручник / [С.К. Реверчук, Т.В. Сива, С.І. Кубів, О.Д. Вовчак]; за ред. С.К. Реверчука. – К.: Знання, 2005. – 213 с.

8. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку / Т.О. Кізима; [вст. слово С.І. Юрія]. – К.: Знання, 2010. – 431 с.
9. Мних М.В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика: підруч. / М.В. Мних. – К.: Знання України, 2006. – 284 с.
10. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження: моногр. / С.В. Мочерний. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
11. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): моногр. / В. Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.
12. Подольська Є.А. Філософія: підручник / Є.А. Подольська / К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 704 с.
13. Постникова И.Ю. Теория перестрахования: моногр. / И.Ю. Постникова. – М.: ОАО “Московская типография “Транспечать”, 2009. – 144 с.
14. Пфайффер К. Введение в перестрахование. / К. Пфайффер.– М.: Анкил, 2000. – 155 с.
15. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
16. Фінанси: підручник / [С.І. Юрій, В.М. Федосов, Л.М. Алексеєнко та ін.]; за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
17. Филонюк А.Ф., Залетов А.Н. Страховая индустрия Украины: стратегия развития: монография / А.Ф. Филонюк, А.Н. Залетов. – К.: Международная агенция «БИЗОН», 2008. – 448 с.
18. Юрій С.І. Дивергенція фінансів при розгортанні ринкових відносин / С.І. Юрій // Фінанси України. – 1996. – № 9. – С.5.
19. Юрченко Л.А. Финансовый менеджмент страховика / Л.А. Юрченко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 119 с.